

مروری بر نظام مالی شرکت ملی نفت ایران و اثرات آن بر تولید نفت و گاز

توسعه پایدار صنعت نفت در گرو نظام مالی مناسب از سوی دولت

مقدمه:

پس از پیروزی انقلاب اسلامی و دگرگونی نظام سیاسی و اقتصادی کشور، شرکت ملی نفت ایران که قبلاً به عنوان سازمان مستقل تحت نظارت بالاترین مقام سیاسی کشور اداره می‌شد و تأمین منابع مالی آن در اولویت اول قرار داشت، روش‌های متفاوت بودجه‌ریزی و تأمین منابع مالی جهت اجرای طرح‌های توسعه را تجربه کرده است. در این دوره بودجه‌ریزی شرکت نفت به طور مشخص تحت سه نظام بشرح زیر بوده است.

شرکت ملی نفت ایران به عنوان متولی توسعه صنعت نفت و گاز در کشور همواره مورد توجه خاص بوده است. از آنجایی که توسعه صنعت نفت سرمایه‌بر و تکنولوژی‌بر است، بنابراین تنظیم روابط مالی به گونه‌ای که موجبات توسعه مناسب و به موقع این صنعت را با هدف تولید صیانتی از مخازن موجود و توسعه پایدار و متوازن فراهم آورد، از اولویت‌های کشور به شمار رفته است.

۱- سال‌های ۱۳۵۸ الی ۱۳۷۸

در تاریخ ۵۸۷/۸ شورای انقلاب قانون تأسیس وزارت نفت را تصویب نمود و سه شرکت اصلی را تحت نظر آن قرار داد و مقرر نمود که بودجه شرکت‌ها تحت نظارت دولت در قالب وزارت نفت از طریق خزانه داری کل کشور تأمین شود.

براساس تبصره ۳۸ قانون بودجه سال ۱۳۵۸ مصوب شورای انقلاب، بودجه شرکت‌ها در قالب بودجه‌های کل کشور تخصیص داده می‌شد. به موجب این تبصره قراردادهای فروش نفت به وسیله شرکت ملی نفت ایران از طرف دولت امضاء و وجوه حاصل از فروش نفت خام و فرآورده‌های نفتی صادراتی به حساب خزانه داری کل کشور (نزد بانک مرکزی) منظور می‌شد و مبالغ مورد نیاز شرکت نفت از طرف خزانه داری در اختیار آن قرار داده می‌شد. بانک مرکزی ایران مکلف شد ارز مورد نیاز شرکت نفت را به میزانی که شرکت تعیین خواهد کرد به او بفروشد، بدین معنی که کلیه درآمدها در بودجه کل کشور منظور و منابع مالی مورد نیاز جهت انجام سرمایه‌گذاری، در قالب بودجه سالانه تخصیص داده می‌شد. بنابراین بودجه مربوط به سرمایه‌گذاری‌های لازم در قالب بودجه‌های سنواتی از طریق خزانه داری و با پیمودن مراحل مختلف اداری تخصیص می‌یافت. البته بخش اندکی از درآمدهای حاصل از فروش فرآورده‌های نفتی در داخل کشور به منظور تأمین هزینه‌های جاری این شرکت اختصاص داده می‌شد. همراه با شروع جنگ تحمیلی و بالا رفتن هزینه‌های نظامی کشور و نیز کاهش قیمت نفت خام، تأمین منابع مالی مورد نیاز جهت انجام سرمایه‌گذاری‌های لازم در میادین نفت و گاز کشور مقدور نگردید. ضمن این که فرآیند تخصیص منابع مالی مورد نیاز به گونه‌ای بود که تأمین به موقع منابع مالی عموماً با تأخیر و دشواری روبرو می‌شد.

عدم سرمایه‌گذاری لازم در بخش نفت و گاز کشور، صدمات بسیار زیادی را بر منابع انرژی کشور وارد آورده که جبران آن امکان‌پذیر نیست. پس از پایان جنگ تحمیلی با بالا رفتن هزینه‌های بازسازی ویرانه‌های باقیمانده از جنگ، تأمین منابع مالی شرکت نفت همچنان از محل ردیف بودجه‌های سالانه با دشواری و تأخیر صورت می‌پذیرفت.

به همین دلیل در قانون برنامه سوم توسعه به منظور اصلاح روش بودجه‌ریزی و تأمین به موقع منابع مالی مورد نیاز، نظام بودجه‌ریزی شرکت نفت تغییر کرد.

۲- بررسی نظام بودجه‌ریزی در برنامه سوم

براساس ماده ۱۲۰ قانون برنامه سوم درآمد حاصل از فروش فرآورده‌های داخلی و صادرات فرآورده‌های نفتی و گازی، جهت انجام هزینه‌های جاری و عملیاتی و سرمایه‌گذاری‌های لازم در میادین نفت و گاز و بخش‌های پائین‌دستی، در اختیار شرکت نفت قرار گرفت.

البته بررسی نتایج اجرای ماده مزبور نشان می‌دهد که این روش نیز اشکالاتی را به همراه داشته است. زیرا از آنجایی که محل اصلی تأمین درآمدهای شرکت نفت جهت انجام سرمایه‌گذاری در بالادستی و پائین‌دستی معطوف به درآمد حاصل از صادرات فرآورده‌های نفتی و گازی بود، به همین دلیل تغییر الگوی پالایشی کشور در راستای کاهش تولید نفت کوره و افزایش تولید فرآورده‌های میان‌تقطیر به طور جدی دنبال نگردید، زیرا چنین برنامه‌ای موجب می‌گردید که شرکت ملی نفت از تأمین بخش عمده‌ای از منابع مالی خود محروم بماند. ضمن این که تحت این روش، افزایش تولید نفت خام هیچ تأثیری در افزایش درآمد شرکت نفت نداشت.

براساس بررسی‌های انجام شده، طی تدوین برنامه چهارم توسعه و همچنین به منظور بالابردن کارایی و بهره‌وری و کارکرد بهینه و جلوگیری از اتلاف منابع و استفاده از مزیت‌های اقتصادی ناشی از بنگاه‌داری اقتصادی به علاوه، شفاف‌سازی روابط مالی شرکت نفت و دولت، همراه با شفاف‌سازی یارانه‌های بخش انرژی در بودجه دولت، تبصره ۱۱ قوانین بودجه سال‌های ۱۳۸۴ پیشنهاد گردید.

۳- بررسی نظام بودجه‌ریزی در برنامه چهارم

در روش پیشنهادی مقرر گردید که درصدی از درآمد حاصل از تولید نفت و گاز براساس قیمت‌های جاری نفت خام و گاز طبیعی برحسب نرخ مندرج در بودجه‌های سنواتی به حساب شرکت نفت جهت انجام طرح‌های

مزبور گردد. بدین ترتیب دولت به منظور کاهش هزینه‌های خود و به منظور توسعه فرهنگ مصرف و همچنین بهینه‌سازی مصرف انرژی به دنبال استفاده از روش‌های قیمتی و غیرقیمتی به منظور کاهش مصرف و کاهش یارانه پرداختی خواهد بود.

ج) با توجه پرداخت درصد بیشتری به تولید از میادین دریایی و مشترک، فعالیت‌های شرکت نفت معطوف به اجرای طرح‌های توسعه با اولویت بالاتر (میادین مشترک) قرار می‌گیرد. تحت اجرای این روش درآمد حاصل از توسعه

میادین دریایی که عموماً نیز مشترک می‌باشند، افزایش یافته و افزایش تولید از میادین مشترک به معنای اختصاص منابع مالی بیشتری به کشور در مقابل کشور همسایه می‌باشد.

د) اجرای این روش در صورت تداوم می‌تواند استفاده از مزایای بنگاه‌داری اقتصادی، افزایش راندمان و بهره‌وری نیروی انسانی را به همراه داشته باشد.

نتیجه‌گیری:

- با توجه به اطلاعات و آمارهایی که در خصوص میزان و مقایسه سرمایه‌گذاری‌های انجام شده از منابع داخلی در شرکت ملی نفت ایران طی دوره ۸۷-۱۳۶۸ صورت

پذیرفته است، می‌توان به این نکته مهم پی برد که فارغ از حجم منابع مالی مورد استفاده در جهت سرمایه‌گذاری در صنعت نفت، طی سال‌های قبل از برنامه سوم توسعه، همواره میزان عملکرد کمتر از بودجه تصویبی بوده است. این امر ناشی از عدم امکان تأمین منابع مالی از طرف دولت و خزانه‌داری کل کشور در سقف مصوب می‌باشد. آمار و ارقام سال‌های برنامه سوم توسعه نشان می‌دهد که با تغییر روش بودجه‌ریزی، ضمن افزایش حجم سرمایه‌گذاری‌ها، درصد بیشتری از بودجه مصوب، مورد استفاده قرار گرفته است. از سال ۱۳۸۴ به بعد نیز میزان

سرمایه‌گذاری در بخش نفت و گاز به منظور سرمایه‌گذاری داخلی و یا بازپرداخت تسهیلات مالی خارجی منظور گردد. در ارتباط با نفت خام تحویلی به پالایشگاه‌های داخلی نیز مقرر شد که نفت خام با قیمت‌های بین‌المللی براساس درصدی تخفیف، فروخته شده و ارزش محصولات پالایشگاه‌ها نیز بر مبنای قیمت‌های بین‌المللی (فوب خلیج فارس) محاسبه و مابه‌التفاوت آن با قیمت‌های داخلی به صورت یارانه از طرف دولت محاسبه و منظور گردد. با اجرای این روش، افزایش تولید فرآورده‌های سبک و میان‌تقطیر با

ارزش بالاتر، مجموع درآمد حاصل از تولید فرآورده را افزایش داده و اجرای چنین روشی به بالابردن بهره‌وری و کارایی منابع خواهد انجامید. ضمن این که در بخش بالادستی نیز افزایش تولید نفت خام از میادین، موجب افزایش درآمد شرکت نفت خواهد شد، به عبارت دیگر، شرکت نفت از عملیات تولید نفت خام و گاز طبیعی منتفع می‌گردد. این روش موجب افزایش حجم سرمایه‌گذاری در بخش‌های بالادستی و پائین‌دستی گردیده است. نکات مثبت اجرای روش پیشنهادی طی برنامه چهارم:

الف) اجرای این روش موجب

می‌شود، که منابع مالی در اختیار شرکت نفت متناسب با قیمت‌های بین‌المللی و حجم تولید، افزایش یافته و فعالیت‌های اجرایی شرکت به منظور افزایش درآمد در راستای افزایش تولید قرار گیرد. تحت این روش منافع ناشی از فعالیت‌های توسعه شرکت نفت و سایر شرکت‌های تابعه وزارت نفت در گرو فعالیت‌های اجرایی در امر توسعه آن‌ها خواهد بود.

ب) اجرای چنین روشی موجب می‌شود که یارانه فرآورده‌های نفتی و گاز بصورت شفاف در حساب‌ها منظور و دولت به گونه‌ای متحمل پرداخت یارانه‌های

جدول: تولید فرآورده‌های اصلی کشور طی سال‌های برنامه سوم توسعه

ارقام: میلیون متر مکعب در روز

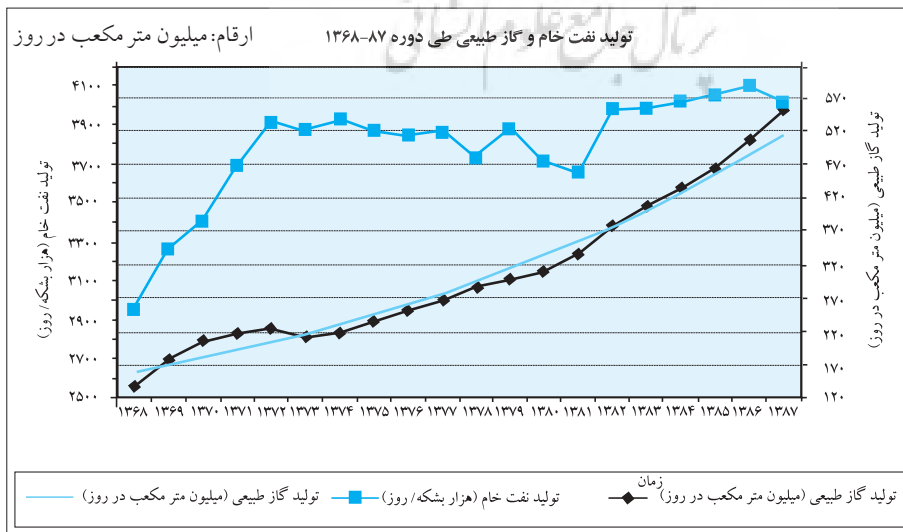
شرح	۱۳۷۹	۱۳۸۰	۱۳۸۱	۱۳۸۲	۱۳۸۳	۱۳۸۴	۱۳۸۵	۱۳۸۶
نفت کوره	۸۲.۲	۸۰.۲	۸۰.۱	۷۷.۱	۷۴.۸	۷۶.۱۳	۷۶.۴۵	۷۳.۲
بنزین موتور	۳۶.۳	۳۷.۱	۳۸.۵	۳۹.۹	۴۰.۲	۴۲.۳۷	۴۴.۷۷	۴۵.۱
نفت گاز	۷۰	۷۰.۹	۷۲	۷۳.۲	۷۷	۷۹.۲۲	۸۰.۴۷	۸۱.۶
نفت سفید	۲۶.۷	۲۷.۲	۲۴.۷	۲۴.۷	۲۳	۲۰.۳۲	۲۱.۰۶	۲۱.۷
گاز مایع	۸.۳	۸.۳	۸.۹	۸.۶	۸.۴	۷.۹۵	۸.۰۳	۷.۷
جمع	۲۲۳.۵	۲۲۳.۷	۲۲۴.۲	۲۲۳.۵	۲۲۳.۴	۲۲۶	۲۳۰.۸	۲۲۹.۳

یافته و پالایشگاه‌ها باراندمان مناسب‌تری فعالیت خود را ادامه داده‌اند.

براین اساس تنظیم بودجه سالانه بدون توجه به فعالیت‌های شرکت نفت و صرفاً براساس روند گذشته، موضوع بودجه‌ریزی عملیاتی مبتنی بر بنگاه‌داری اقتصادی را مخدوش خواهد نمود. بنابراین پیشنهاد می‌گردد که مفاد قانونی ارائه شده در بودجه بندی برنامه پنج ساله چهارم -مورد استفاده در سال‌های ۸۸-۱۳۸۴ به صورت رویه و قانون بلندمدت و قابل دوام برای سال‌های آینده تنظیم و مصوب گردد. ضمن این‌که تأثیر عملکرد در راستای بهبود فرآیندها و کارایی باید در بلندمدت موجبات توسعه پایدار شرکت ملی نفت ایران را فراهم آورد، تنظیم قوانین بودجه سالانه بر مبنای محاسبات درآمد و هزینه سالانه مبتنی بر روند گذشته، نتایج ناشی از عملکرد شرکت را مخدوش خواهد کرد.

سرمایه‌گذاری انجام شده نسبت به سال‌های قبل افزایش بیشتری یافته، ضمن این‌که عملکرد نسبت به بودجه مصوب نتایج مطلوب‌تری را در بردارد.

در زمینه تولید نفت خام نیز اثرات ناشی از تغییر روش‌های بودجه‌ریزی و تأمین بهتر منابع مالی مورد نیاز کاملاً مشهود است، به گونه‌ای که در دوره ۱۳۷۲ الی ۱۳۸۰ میزان تولید نفت از روند کاهشی برخوردار است، با انجام سرمایه‌گذاری در برنامه سوم توسعه و همچنین سال‌های ۱۳۸۴ الی ۱۳۸۷ علی‌رغم وجود محدودیت‌های بین‌المللی در جذب تسهیلات مالی خارجی، مجدداً روند تولید نفت به سمت افزایش تغییر یافته و با انجام سرمایه‌گذاری در این بخش نه تنها افت تولید سالانه معادل ۱۰ درصد جبران گردیده بلکه افزایش تولید نیز محقق شده است. در بخش گاز طبیعی نیز انجام سرمایه‌گذاری مناسب، موجب شده تا تولید از روند رویه رشدی برخوردار گردد و از سال ۱۳۸۰ با

افزایش تولید از فازهای مختلف پارس جنوبی و سایر میادین گازی، تولید گاز طبیعی شتاب بیشتری داشته باشد.

در زمینه تولید فرآورده نیز مقایسه خوراک نفت خام و فرآورده‌های تولیدی طی دوره ۱۳۸۴-۱۳۸۲ نشان می‌دهد که با ساز و کار جدید میزان خوراک و تولید فرآورده‌های سبک افزایش